

**ТӨЛКЕ
ХАЙЛАХАРЕ**

ТАТКНИГОНЗАТ-1955

ТӨЛКЕ ХЭЙЛЭЛЭРЭ

Гёте буенча эшләүчесе
ШӘРӘФ ИБӘТОВ

ТАТКНИГОИЗДАТ
ЯШЬЛӘР-БАЛАЛАР ӘДӘБИЯТЫ РЕДАКЦИЯСЕ
КАЗАН 1955

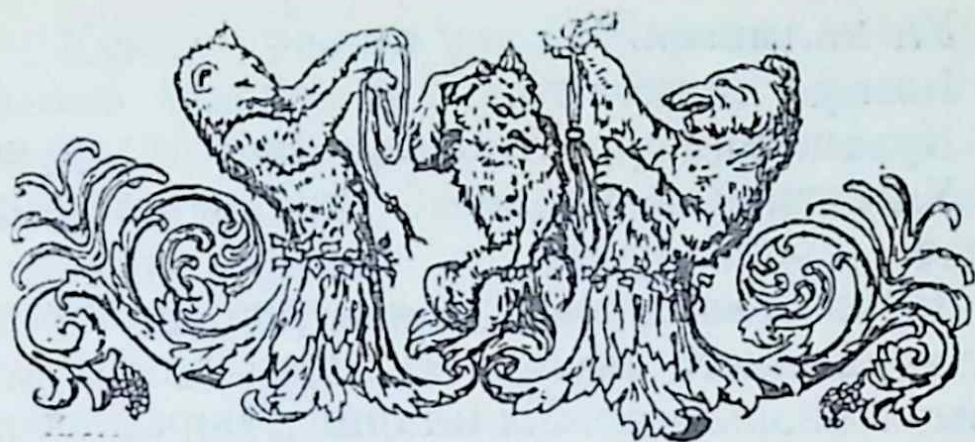
* * *

Редакторы
С. К. УРАЙСКИЙ

Тышлык художнигы
З. Н. ХЕСЕЕНОВ

* * *

КЕЧЕ ЯШЪТӘГЕ МӘКТӘП БАЛАЛАРЫ ӨЧЕН

ЯЗГЫ БЭЙРЭМ

Яз житте. Урманнар яшәрделәр, дөнья чәчәкләр белән күмелде. Кошлар канат кага-кага сай-рарга керештеләр. Нава сафланды, жиңеләйде. Күк йөзе үтә зәңгәр төскә керде. Шул чакта Арслан бәйрәм итәргә уйлады. Ул бит жанварларның патшасы. Шуңа күрә ул аларның барысын да үз сараена чакыртты. Менә алар жыела башладылар: Бүре килде, Аю һәм Эт килде, Мәче белән Куян да килде. Тагын бик күп кош-кортлар жыелдылар. Аларның һәркайсы Арслан белән бәйрәм итәргә тели. Берсенен дә читтә каласы килми. Тик тагын бер жанвар гына күренми әле. Бу — Төлке. Хәйләкәр Төлке килмәгән.

— Кайда соң бу төлке? — диде Арслан.

— Ул килмэгэй.
— Һәм ул килмәс тә.
— Курыккандыр, ул карак һәм үтерүче ич.
— Ул безнең һәркайсыбызны мәсхәрә итте, кимсетте.

Ул хәзер безнең шелтәдән курка, диләр алар. Бөтенесе Төлкегә ачулы. Чыннан да Төлке бик күп явызлык эшләгән. Ул аларның һәркайсын хур иткән һәм кимсеткән. Тик берәүне — кардәше Бурсыкны гына берни эшләтмәгән. Шуңа күрә хәзер барысы да аны гаеплиләр. Сүз башлап, Бүре болай ди:

— Бөек Арслан, син акыллы һәм көчле. Син хаким һәм турылыклы. Минем сүземә колак сал һәм ярдәм ит: Төлке миңа күп явызлык эшләде. Мин аның бу явызлыкларын атналар буенча да сөйләп бетерә алмам. Ул балаларымны кыйнады һәм имгәтте. Әле бүген дә алар сырхаулар, өйдә елап-сыкрап яталар. Бигрәк тә хатынымны бик нык хурлаган. Ансын бервакытта да онытасым юк. Ярдәм ит миңа, бөек Арслан. Мин беләм, син көчле һәм турылыклы — жәза бир шушы явыз Төлкегә!

Бүре әнә шулай сүзен бетерә, аның хәсрәте йөзенә бәрәп чыккан була.

Бүредән соң сүз Юлбарыска бирелә.

— Без барыбыз да беләбез, — ди ул. — Төлке карак һәм үтерүче. Нәрсә эшләде ул кичә? Мин менә сезгә шул турыда сөйләргә теләм.

— Куян — энэ ул үзе дә биредә. Без аны һәр-
кайсыбыз беләбез һәм яратабыз. Чөнки ул бер-
кемгә дә зыян-зарар китерми. Төлке хәтта аңарга
да явызлык эшлэгән. Кичә шулай кырлар буйлап
үтеп барам. Кинәт, ниндидер тавыш ишетелә.
Йөгереп барсам, ни күзем белән күрим, Төлке
Куянын муеныннан каптырып алган да көпә-көн-
дез ашарга маташа. Энә карагыз, әле хәзер дә
аның муеныннан каны чыгып тора.

— О, Арслан, син көчле һәм турылыклы. Яр-
дәм ит һәркайсыбызга, жәза бир шушы явыз Төл-
кегә!

Бөтенесе шулай Төлкене гаеплэгәндә, Бурсык
аны яклап чыга. Бурсык — Төлкенең кардәше.
Ул аңа ярдәм итәргә тели.

— Бөек Арслан, — ди ул, — син хаким һәм ту-
рылыклы. Мин беләм, син ике якны да тыңлый-
сың. Иске мәкаль әйтә: дошман дошманын сирәк
мактый, ди. Әйе, Төлке үзе биредә юк, биредә бар
да аны гаеплиләр. Ул үзен яклый алмый. Әлбәт-
тә, кешене үзе артында гаепләве жиңел. Ләкин бу
гаделлек түгел. Ә бит Төлкене кыерсытучылар
булмады дисезмени? Әйе, ләкин ул турыда бер-
кем сүз әйтмәде. Мин менә шул хакта сөйләргә
телим.

— Бүре, син кышын булган вакыйганы оныт-
тың дамыни әле? Шулай бик салкын көн иде.
Бүре белән Төлке урман буйлап үтеп баралар.
Икесе дә бик ачыкканнар. Бер кабарлык та азык-

лары юк бѡларның. Менѡ бервакыт еракта ниндидер атлы кѡренѡ. Ул ѡаман якынайганнан-якыная. Болар тиз генѡ агачлар арасына кереп яшеренѡлѡр дѡ кѡтеп торалар. Менѡ атлы бѡтенлѡй якын ук килѡ. Ни кѡзлѡре белѡн кѡрсеннѡр:— чана тулы балык. Ѳйе, менѡ дигѡн балык. Балыкларны кѡргѡч, боларның авыз сулары килѡ. Лѡкин сатып алырга мѡмкин тѡгел. Бер тиен акчалары юк. Нишлѡргѡ? Уйга калалар. Үзегезгѡ билгеле булганча, Тѡлке бит ул бик хѡйлѡкѡр. Кыюлык та аңарда житѡрлек. Кѡп уйлап тормый, тота да юл уртасына сузыла да ята бу. Аттагы кеше моны кѡргѡч, бик шатлана. Ул аны дѡрестѡн дѡ Үлгѡн дип уйлый ѡм, сикереп тѡшѡ дѡ, Тѡлкеге Үз артына чанага ташлый. Тѡлке инде кыймылдамый да. Шулай юлны дѡвам итѡлѡр. Менѡ бервакыт Тѡлке чанадагы балыкларны берѡм-берѡм жиргѡ ташларга тотына. Бѡре дѡ ялкау тѡгел, ул балыкны берсе артыннан берсен ала ѡм берсе артыннан берсен ашый. Моның бѡтенлѡй корсагы ярылырлык була. Лѡкин Үзе шунда да Тѡлкегѡ балыкларның койрыкларыннан башка бернѡрсѡ дѡ калдырмый. Я, ѡйт ѡле, шушы буламы дѡреслек? Шушы буламы тигез бѡлѡ? Син, Бѡре, тел кѡтѡрмѡ ичмасам. Син Үзең карак, син Үзең Үтерѡче, ялганлайсың син. Арслан син акыллы, син турылыклы. Үзеңѡ билгеле, Тѡлке дѡ бик акыллы. Ырвакыт ул киңѡш бирѡ ала ѡм ярдѡм итѡ. Беркемдѡ дѡ андый акыл юк.

Төлкө хэзер төзэлде; ул ит ашамый, үзен үзгәр-
тергә тели. Биредә барысы да аны гаеплиләр.
Ләкин бу үткән эш ич. Хэзер һәммәсе башкача.

Бурсык шулай дип сүзен бетерә. Аның сүзләре
тынлаучыларны гажәпләндерә. Менә Этәч килеп
житә. Аны үзенен уллары һәм кызлары озата
килгәннәр.

Этәч Арсланга зарланып:

— Бөөк Арслан,— ди,— тыңла минем сүзем-не. Син акыллы һәм хаким, син көчле һәм турылыклы. Ярдәм ит безгә, жәзала шул явыз төлкө-не. Ун улым һәм ун кызым бар иде минем. Без бер ишек алдында шундый тату һәм күңелле яши идек. Һәммәсе көр һәм матур иде. Безне Этләр саклылар иде. Без нинди бәхетле идек. Билгеле, безнең тату тормышыбыз Төлкөгә ошамады. Көннәрдән беркөнне ул безнең ишек алдына килеп керде. Кулында ниндидер хат. «Бу сезгә падишабыздан»,— ди ул, миңа хатны суза. Шулай дигәч, мин тиз генә хатны укырга керешәм. Хатта болай язылган иде: «Төлкө үзенең тормышын үзгәртте. Ул хәзер ит ашамый. Аның гаебе зур, ләкин ул төзәлергә тели. Ул хәзер бервакытта да тавыкларны рәнжетмәячәк. Беркайчан да ит ашамаячак. Аңардан курыкмагыз». Мин хатны укып бетергәч, Төлкө әйтә: «Мин, ди, китим инде, ди. Эшем бик күп, ди». Үзе шунда да начарлык эшләү турында уйлый булса кирәк. Ләкин без, куркып тормыйча, болынга йөгәрдек. Ул куаклыкта яшеренеп безне күптән сагалап утыра икән. Менә ул бервакыт иң зифа кызымны һәм матур улымны тотып алды. Ул гына да түгел, мин сезгә әйтим, Төлкө бөтенләй кызып китте: улларымны, кызларымны берсе артыннан берсен куаклыкка ташырга тотынды. Куркуымнан йөрәгем ярыла язды. 20 балам бар иде бит минем. Хәзер барытик бишәү генә калды. Күрегез, бүген яңадан бер-

сен үтергән. Аһ, сабыем, кызчыгым! Харап кына булдың шул. Ярый әле Этләр аның гәүдәсен саклап калганнар. Менә күрегез, ул биредә. Бу — Төлкенең эше. Ул эшлэгән аны. Ләгънәт төшкере, үтерүче! О, ярдәм ит миңа, бөөк Арслан.

Этәч шунда сүзен тәмам итә. Арслан Бурсыкны үзенә чакыра: менә,— ди ул тавыкка күрсәтеп,— Төлке үзен ничек «төзәтә». Кызыңны, сөйкемле Этәч, хөрмәтләп күмәрбез, үтерүче жәзасын алып.

Бөтенесе Төлкенең судка килүен таләп итәләр. Ләкин аны кем алып килә?

— Аю дус, ишетәсеңме?— ди Арслан,— син бар, син көчле, ләкин сак бул, Төлке бик хәйләкәр, усал һәм икейөзле. Кара, алдамасын үзеңне.

— Тыныч булыгыз,— ди Аю. Үзе көлә.— Мин аңардан бер дә курыкмыйм. Төлкене хөкемгә һичшиксез алып килермен.

АЮ ТӨЛКЕНЕ СУДКА ЧАКЫРА

Аю юлга чыга. Юл бик ерак. Ул кырлар, далалар буйлап үтә, урманнар аша чыга, ниһаять, бер таулыкка килеп житә. Төлке шушы таулыкта яши һәм шушында ауга йөри. Биредә аның бик матур зур йорты бар. Аю шул йортка килеп туктый. Ишек бикле. Ул ишек шакый һәм кычкыра.

— Һемм, Төлке агай, син өйдәме соң? Ач әле,

Аю килде бит. Арслан жибәрде мине. Ул сине хөкемгә чакыра. Бөтенесе сине гаеплиләр. Әйдә минем белән. Әгәр дә бармасаң, бөтенесе килеп үзеңне өстерәп алып китәрләр. Ул чакта сиңа тагын да начаррак булыр. Үзеңне дә, хатыныңны, балаларыңны да үтерерләр.

Төлке ишек артында тыңлап тора. Ул уйлый: «Бу нинди тупас бәндә, кара син аның сүзләрен, нинди тәкәббер яңгырый. Ярый, мин сине моның өчен өлешсез калдырмам. Ләкин ничек? Тукта әле, уйларга кирәк».

Төлке ишектән караса,— Аю бер ялгызы. Янында беркем юк. Ул ишекне ачып Аюны кертә.

— Әй, син икәнсең, кадерле Аю. Хәерле көн,— ди ул.— Гафу ит. Көттердем булса кирәк. Кара син аны, минем янга үзе килгән, мин чын күңелдән шатмын. Мин сине бөтен туганнарыма караганда да ярата төшәм. Ләкин юл бик ерак һәм авыр. Мөгаен арыгансыңдыр. Әйдә, утыр әле, ял ит. Иртәгә падиша янына китәрбез. Ышанам, син анда миңа ярдәм итәрсен инде. Юкса бөтенесе дә миңа каршы. Бар да мине яманлый. Ләкин алар ялганлыйлар. Иртәгә бергә барырбыз. Бүген мин бара алмыйм. Кичә шунда бернәрсә ашаган идем, шуңармы инде, әллә нәрсә эчем авыртып тора. Үзең беләсен, мин ит ашамыйм бит. Хәзер белмим нәрсә ашарга инде, балдан башка бернәрсәм дә юк. Бал исә бер дә тамакка бармый.

— Эбэү, ни сөйлисең син?— дип Аю эсэрләнеп китэ.— Син бал яратмыйсыңмыни? Гажәп. Бал бит ул минем иң яраткан ашым. Бир эле бераз. Мин дә сиңа падиша янында ярдәм итәрмен.

— Китче, бал яратам дисеңме?— ди Төлке. Чынлап әйтүең булса, мин бик шат. Ул чакта мин рәхәтләнеп ярдәм итә алам. Биредән ерак түгел тау итәгендә бер кеше тора. Аның балы бар. Шунда син туйганчы ашый аласың.

— Ах, илтче мине шунда, сөекле Төлке,— ди Аю. Төлке әйтә:

— Бик рәхәтләнеп, ләкин мин бик арыдым шул. Аякларым да сызлап тора. Барсам, синен хакка гына барырым инде. Син дә миңа падиша каршында булышырсың. Ярар алайса, кичкә кадәр кет. Караңгы төшкәч тә китәрбез, тынычрак та булыр.

Кич булгач, Аю белән Төлке юлга чыгалар. Алар берничә минуттан барып та җитәләр. Ишек алдында бүрәнә ята. Бүрәнәдә зур ярый, ярыйта чөй.

— Менә,— ди Төлке, ярыйны күрсәтеп,— шушында инде бал. Тык шунда башыңны. Ләкин күп ашама, эчең авыртыр.

— Сүз дип сөйлисеңме инде шуны да. Мин бит комсыз түгел.— Аю шулай ди дә ярыйка башын тыга. Төлке исә чөйне тарта башлый. Ниһаять, ул аны ярыйтан тартып ала. Аюның

башы шап итеп ярыкка кысылып кала. Ул нишлэргә белми улый, акыра. Төлке аны үчекләп көлө:

— Эшләр ничек, Аю? Бал тәмле булсын. Ләкин күп ашама, эчең авыртыр. Озакламый хужа килер. Ул бал янына тагын яхшы эчемлек тә китерер. Ярый, мин китим, дус. Балың татлы, эчемлеген бэрәкәтле булсын!

Шулай ди дә, Төлке китеп бара. Аю тавышына йокыдан уянгач, хужа аптырашта кала.— Нинди ят тавыш бу?— Шыпырт кына ишек алдына чыга:

— Ыа-а-а, Аю!— Ул тиз генә барлык тирә-күршеләрен уятып чыга.— Торыгыз эле,— ди ул,— ишек алдында бүрәнә ярыгына Аю кысылган. Барып үтерик эле үзен.

Гомер буге мондый әкәмәтне күрмәгән тирә-күрше ыгы-зыгы килә. Кайсы сәнәк, кайсы күсәк, кайсы таш, кайсы пычак тотып Аю янына чабалар. Алар артыннан хатыннар да калышмый. Менә Аюны тукмау башлана. «Абау арка гынаем, баш кынаем»,— ди Аю, түзә алмый акыра. Ул яшәүдән өметен өзә. Ниһаять, Аю соңгы көчен жыеп, ярыктан башын тартып ала. Аның баш тиресе ярыкта сыдырылып кала. Бөтен битендә кан. Ул авыртуга түзә алмый, хатыннар арасына сикерә. Хатыннар исә куркышып суга ташланалар. Су бик тирән.

— Хатыннар бата, коткарыгыз,— дип кыч-

кырыша авыл халкы. Шунда алар Аюны онытып хатыннарын коткарырга суга сикерэлэр. Аю ялгызы кала. Аның бөтен жире авырта.

Ул көч-хэл белән генә аягүрә басып тора.

— Нишлэргә соң хэзер?— ди ул үз-үзенә.— Үлэргәме? Менә авыл халкы килер, яңадан кыйнарга тотынырлар. А, юк, үлү артыграк.

Ул суга ташлана. Моңа кадәр Аю һичкайчан суда булмаган. Ул батарга тели. Ләкин аптырап, нәрсә соң бу, ди: аны су агыза башлый. Димәк, ул йөзә ала. Су аны шулай үлемнән коткара. Ләкин ул дүрт көн авырый, йөри алмый ята. Тик бишенче көндә генә Арслан янына килә. Аюны күргәч, Арсланның исе китә:

— Ба-а-а, мин кемне күрәм! Аю, син түгелме соң бу? Нәрсә булды? Бәхетсезлеккә очрадыңмы әллә? Сөйлә.

Аю үзенң баштан кичергәннәрен барысын да сөйләп бирә. Сүзен йомгаклап, ул болай ди:

— Чын күңелдән ант итәм, Төлке моның өчен артыгы белән түләр. Жәзала шуны, падиша. Шунсыз мин яшэргә теләмим.

— Әйе, Төлкене жәзаларга кирәк, бу бик ачык эш. Тик менә кем аны хөкемгә алып килер?

— Мияубикә, Мияубикә!— диләр бар да Мәчегә.

— Ярый, син бар. Син акыллы һәм зирәк, синең кебек үткен беркем дә булмас. Бар, Төлкене алып кил,— ди Арслан.

Ләкин Мәченең бер дә барасы килми. Ул карыша.

— Ни өчен мин? Башка берәрсе барса, яхшырак ич! Мин нәрсә эшли алам соң? Мин бит бик кечкенә. Аю энә көчле, зур булса да, Төлкене китерә алмады.

— Бар инде, күп сөйләнмә,— диләр бар да,— син акыллы, зирәк һәм үткен, синең зирәклегең беркем дә тиң булмас.

Мәче күпчелеккә каршы тора алмый; теләмәсә дә китә.

МӘЧЕ ҺӘМ ТӨЛКЕ

Мәче килгәндә, Төлке ишек төбендә китап укып утыра иде. Мәче аңар сәлам бирә:

— Хәерле көн, Төлке. Эйдә падиша янына. Ул сине хөкемгә чакыра. Эйдә, хәзер үк, анда барысы да сине гаеплиләр. Үзеңне якла. Югыйсә без сине жәзаларбыз, хатыныңны һәм балаларыңны да жәзаларбыз.

Төлке бик ягымлы, сөйкемле булып күренә:

— Ай, Мияубикә! Син минем сөекле душтым бит. Ах, каян жил ташлады сине монда? Минем өчен бу нинди шатлык! Мин сине туганнарымнан да артыграк ярата төшәм. Ах, син минем акыллым. Ләкин әйтче, син бәлки ачыккансыңдыр.

Тук булгач бит ул йокларга да яхшырак. Тик менә сиңа нәрсә ашатырга? Иртәгә падиша янына бергәләп китәр идек. Беләсеңме, әле миңа теге комсыз Аю килгән иде. Кыланышларын күрсән иде син аның, шундый тәкәббер! Аның белән барырга теләмәдем. Курыктым. Ә менә сиңең белән,

дустым, рэхәтләнеп барам... Мин сиңа ышанам, син миңа туганнарымнан да якынрак тоеласың. Иртәгә яктыру белән юлга чыгарбыз.

— Юк,— ди Мәче,— әйдә хәзер үк китик. Төн якты, юл коры.

Ләкин Төлке каршы килә:

— Төнлә йөрү куркыныч ич,— ди ул.

— Яхшы алайса, калам,— ди Мәче.— Әмма нәрсә ашатырсың икән син миңа?

— Без ярлы шул,— ди Төлке Мәчегә.— Тукта әле, берәз бал бар иде бугай.

— Юк, юк кирәкми. Балны ашау түгел, иснәргә дә теләсим. Өендә башка бернәрсә дә юкмыни соң? Алайса тычкан бир. Тычканны мин һәрвакыт яратып ашыйм.

— Чынмы? Тычкан яратасыңмы? Ул чакта мин сиңа ярдәм итә алам. Беләсеңме, биредән ерак түгел генә бер поп тора. Аның сарае бар. Шул сарай тычкан белән тулы. Поп һәр көнне тычкан күплектән зарлана.

— Ах, сөекле Төлке, зинһар илт мине шунда!

— Чын күңелдән шатланып илтәм. Әйдә, бер туйганчы аша әле,— ди аңа Төлке. Мәчене сарайга алып китә. Сарай стенасына кечкенә генә тишек ясалган. Бу төлке эше. Ул шушы тишек аша еш кына тавыклар чиртеп чыга. Әле узган төнне дә ул иң зур этәчне урлады. Ләкин бүген тишеккә тозак куелган. Хужа каракны тотарга тели. Төлке моны белә.

— Сикер менә шунда, дускаем,— ди ул, тишекне Мәчегә күрсәтеп,— мин тышта калам. Ишетәсеңме, тычканнар ничек чыелдыйлар. Бар, иркенләп аша. Мин көтеп торам. Аннары бергә өйгә кайтырбыз. Бүген барыбер бездә кунарга ич.

Мәче шикләнәп сорый:

— Сарай эчендә куркыныч түгелме соң?

— Һи, син куркак икәнсең. Әйдә алайса өйгә кайтабыз. Өйдә ашарсың. Ләкин бел: өйдә тычкан юк.

Мәче оялуыннан артык уйлап тормый, тишеккә сикерә һәм тозакка элэгә. Ул инде нишләргә белми, Төлкедән ярдәм сорый. Ләкин Төлке көлә генә.

— Һемм, Мияубикә, тычкан ите майлымы? Тиз туясыңмы? Хәзер хужа килер. Ул сиңа тоз белән кызыл арака китерер. Ләкин нигә алай мыраулуйсың, кирәкми, андый тавыш падиша янында гына килешә.

Шулай ди дә Төлке китеп бара. Мәче ялгызы кала. Ул мияулуй, күкле-яшелле тавыш чыгара. Тавышка поп йокыдан уяна.

— Нинди акыллы иткәнмен икән,— ди ул.— Карак тотылды. Менә ул этәч өчен түләсен әле.— Ул хатынын уята:— сиңа әйтәм, тор әле, Төлке тотылды бит. Әйдә, үтерик үзен.

Мәченең беркайчан да болай кыйналганы юк иде әле. Башка да элэгә моның, аркага да, аякларга да. Суккан саен күзләреннән утлар чәчелә

Һәм, ниһаять, бер күзе атылып чыга. Ул авырту-
дан үрле-кырлы сикерә. Шулай тыпырчына тор-
гач, тозактан ычкына һәм хужаның битенә ябы-
ша. Аны тешли, тырный. Хужа куркып өенә ке-
реп кача. Мәче ялгызы кала. Аның бөтен тәне
сызлый. Ул үләр дәрәжәгә җитә. Ләкин шунда

да яшәүдән өметен өзми. Тишектән сикереп чыга да, Арслан янына китә.

Алдады бит мине дә,— ди ул Арсланга, үзе бик ачулы итеп сөйли:— Никадәрле гарьлек. Бер күземне югалттым, аркам авырта, үзем көч-хәл белән аякта басып торам. Хурлык бит бу, хурлык...

Арслан әйтә:

— Әйе, үләргә тиеш ул, явыз, алдакчы.

Бурсык яңадан сүзгә кушыла:

— Өченче кабат хөкемгә чакырырга кирәк аны. Әйдә, үз эшеннән үзе хисап бирсен.

— Белмим шул,— ди Арслан патша,— Төлке янына барырга кемнең кыюлыгы җитәр икән. Әйе, кемнең үзе теләп күзсез каласы килер. Яки кемнең тормыштан кул селтәргә көченнән килер. Минемчә, беркемдә дә андый кыюлык юк.

Бурсык кычкырып ук җибәрә:

— Бөек Арслан, мин барам. Кушсаң, хәзер үк китәм.

— Яхшы,— ди Арслан,— бар, ләкин сак бул. Төлке куркынычлы ул.

— Тыныч булыгыз,— ди Бурсык,— һичшиксез, Төлке биредә булыр.

БУРСЫК ҺӘМ ТӨЛКЕ

Бурсык килгәндә, Төлке балалары белән уйнап утыра иде. Бурсык аңа сәлам бирә:

— Хәерле көн, сөекле Төлке. Мин сиңа карыйм да таңга калам. Нинди акыл иясе син. Каян килгән үзеңә бу кадәр тапкырлык һәм кыюлык. Сиңа бөтенесенең исе китә. Син падиша белән дә, аның якыннары белән дә аз санашасың. Әйе, син алардан көлөсөң һәм аларны мыскыл итәсең. Ләкин һәрнәрсә үзенең вакыты белән, җае белән диләр. Вакыт җитте. Әйдә падиша янына. Әле һаман да сине көтәләр. Падиша сиңа өченче мәртәбә чакыру җибәрде. Әйдә минем белән. Мин сиңа начарлык кылырга йөрмим. Тыңла киңәшемне. Югыйсә бөтенесеннән коры калырсың. Падиша солдатларын җибәрер дә үзеңне дә, балаларыңны да, хатыныңны да үтертер, йортыңны яндырыр. Беркая качып котыла алмассың. Вакытыңны әрәм итмә, әйдә минем белән. Ишетәсеңме, бу — иң яхшысы. Әле соң түгел. Дөрөстән дә нигә куркырга. Хөкем бүген генә булган нәрсә түгел ич. Үзең акыллы, үзең хәйләкәр, сүзең үтүчән, һичшиксез, үзеңне акларсың. Моңа чаклы да син һәркайчан җиңә иден ич.

Кардәшенең сүзләре белән тирән тәэсирләнгән Төлке үзенең җавабында болай ди: «Кадерле абый, син миңа яхшы киңәш бирәсең. Әйе, барырга кирәк. Һәм үземне акларга кирәк. Дөрөс, падишаның дус-ишләре бик күп. Ләкин акыл өлөшкәндә алар бар да читтә калганнар. Барытик мин генә аңа киңәш бирә һәм ярдәм итә

алам. Падиша шуңа күрә мине ярата. Шуңа күрә дә минем дошманнарым күп. Алар көчлеләр һәм минем үлүемне телеләр. Бер ялгызым ничек аларга каршы тора алыым соң? Куркам. Шулай да синең белән барырга кирәк. Минем өчен хатыным һәм балаларым җәфа чикмәсеннәр. Падиша көчле һәм мин аңа буйсынам».

Төлке шунда, сүзен бүлеп, хатынын чакыра. — Сөекле хатынкаем, вакытлыча миңа синнән аерылырга туры килә. Мине падиша чакырткан. Ләкин тыныч бул, курыкма, тиздән кайтырмын. Балаларым, хәсрәтләнмәгез, анагыз сүзеннән чыкмагыз. Мин тиздән кайтырмын. Сау булыгыз,— ди. Төлке шулай, семьясы белән сау-буллашып, Бурсык белән юлга чыга. Берничә километрлар юл үткәч, Төлке кардәше Бурсыктан киңәш сорый:

— Бурсык абзыкаем, син генә инде дустым. Нәрсә эшләргә миңа? Мин бик тынычсызланам. Нигәдер үләрмен шикелле. Гаебем бик зур бит. Мин чыннан да күпләргә бәла-каза китердем.

— Киңәшем шул,— ди аңа Бурсык,— син моннан соң урламаска, үтермәскә, ялганламаска вәгъдә бир. Башкача сиңа бернәрсә дә ярдәм итмәс.

— Һичшиксез, үземне төзәтәчәкмен,— ди Төлке.— Ант итеп әйтәм, беркайчан урламам, үтермәм һәм алдамам.

Алар патша сараена килеп җитәләр. Төлкенен

йөрәге сикерә, жаны тынычсызлана. Шулай да сер бирмәскә тырыша. Ул, гүя, бернәрсә дә булмаган кебек, гадәттәгечә кыю басып патша каршына килә һәм болай дип сүз башлый:

— Бөөк Арслан, син падишалар арасында көчлеләрнең көчлесе. Үзең билгеле, каршында турылыклы колың— Төлке. Минем кебек сиңа беркем, беркайчан турылыклы хезмәт күрсәтмәде. Бу — бәхәссез. Нәкъ менә шуңа күрә дә күбесе минем өстән торалар, начар исемемне чыгаралар. Ләкин мин аларга артык игътибар итмим. Чөнки беләм, син акыллы һәм аларга ышанмыйсың. Әйе, алар алдыйлар. Син турылыклы һәм син ике якны да тыңлыйсың. Шуның өчен мин курыкмыйм. Чөнки син минем турылыгымны беләсең.

Бу сүзләрне ишеткәч, Арсланның ачуы кабар. Ул җитди тавыш белән:

— Тукта,— ди аңа,— сүзләрң ялган, алар сиңа ярдәм итмәсләр. Күпме әйттем, бергә тыныч, дусларча яшәгез дидем. Сүземне тотмадың. Биредә бар да сине гаеплиләр. Күрәсеңме Этәчнә, аның балаларын син ашагансың. Менә Мияубикә сиңа барып күзсез калды. Әнә Аю сиңа барып авырып кайтты. Шушы булдымы турылыгың? Я, әйт, хәзер кем ялганлый? Гаебең бик зур шул сиңең.

Төлке аңа болай дип җавап бирде:

— Падишам, минем ни гаебем бар? Аюның

комсызлыгы үзең билгеле. Нигә кирәк иде ана бал урларга. Әгәр дә аны авыл халкы тотып кыйнаган икән, минем анда ни катнашым бар. Каршы торсын иде. Тазалыгы житәрлек ич аның. Кыйнасын иде үзе дә аларны. Юк, ана менә миннән өстен булырга кирәк. Ә Мияубикәгә ни калган кеше сараенда. Я, әйтегез, биредә минем ни гаебем бар. Мәгәр син, падишам, нәрсә теләсәң шуны эшлә. Телисәң икән ас, кис, яндыр. Чөнки син хаким, син көчле, ә мин көчсез.

Сарык түзми, сикереп тора:

— Ниһаять, көткән вакыт житте,— ди ул,— әйдәгез, барыгыз да Төлкенең жинаятъләрен фаш итегез.

Төлкәгә бик кыен, чөнки ул ялгыз. Барысы да аны яманлыйлар. Бүре һәм Аю да, Мәче һәм Эт тә, Үрдәк белән Қаз да, Ат та, кайгылы Этәч тә... Барысы да.

Ниһаять, Арслан хөкем карарын игълан итә:

«Төлкә гаепле. Ул үтерелергә тиеш. Тотыгыз аны, бәйләгез дә асыгыз! Аның гаебе бик зур».

Хөкем карарыннан Мәче дә, Бүре дә, Аю да бик канәгать булалар. Алар Төлкене тотып алалар һәм агачка асып куярга уйлыйлар.

— Хәзер кача алмас, ялганчы Төлкә,— ди Мәче. Әйдәгез тизрәк, эшен бетерик үзенә.

— Жеп китерегез әле, тазарак жеп,— ди Бүре.

— Жеп?— Төлке мыскыл итеп көлө:— Ни, аны Мияубикэдән сорагыз. Ул аны эле кичә генә сарайда тычканнар янында сынап караган иде.

Төлкене аскан жиргә Арслан патша һәм аның хатыны, тагын бик күп башка киекләр киләләр. Мәче алар килгәч тә, агач башына үрмәләп менә һәм жепне ботакка бәйли. Хәзер Төлке асылырга тиеш. «Қара син аларны,— ди ул үз-үзенә,— бар да шат, ә мин үләргә тиеш. Бу — эш түгел, патшадан шәфкать сорарга кирәк». Ләкин Мәче аны ашыктыра.

— Тиз бул,— ди ул аңа һәм муенына бау сала. Төлкенең йөрәге жу итеп китә. «Әллә чыннан да үләм инде,— ди ул эченнән. О, юк, үләргә ярамай». Ул патшадан соңгы сүз сорый.

— О, падиша, турылыклы колың үлем элмәген муенына киде. Тиздән мин үләм. Хәзер минем язмышны һичнәрсә үзгәртә алмай. Гаебем зур һәм авыр. Ләкин эле аның күбесен белмиләр. Үлгәнче шуларны сөйләргә рөхсәт ит.

Патша каршы килми:

— Үтенечең зур түгел икән, әйдә, сөйлә,— ди.

ТӨЛКЕНЕҢ СОҢГЫ СҮЗЕ

Төлке житди тавыш белән сүзен башлый.

— Мин бик күп хайваннар үтердем. Бигрәк тә казларга, тавыкларга, куяннарга тынычлык

бирмәдем. Мин гадәттә ауда Бүрене еш очрата торган идем. Әле күптән түгел генә очрашкач, ул миңа болай диде: хәерле көн, сөекле Төлке, мин сине яхшы беләм, син бит миңа кардәш тиешле. Әйдә минем белән ауга, син кечерәкләрен, мин зурларын үтерермен. Аннары бергә бүләрбез, ди. Яхшы, мин әйтәм. Шулай мин аңа һәрвакыт ярдәм итә торган идем. Ә ул миңа беркайчан да. Еш кына ул я сарык, я кәжә тота торган иде. Үзе шуны хатыны һәм жиде баласы белән жыелышып ашый, ләкин миңа күңел өчен генә дә аша дими иде. Әлбәттә мин ачтан үлмәдем. Чөнки минем хәзинәм аның кебек йөз комсызны еллар бue тукландырырга житәрлек иде.

Патшаның «хәзинә» дигәч, колаклары торып китә. Ул гажәпләнәп:

— Нәрсә, хәзинә дисеңме? Каян алдың син аны, кая ул хәзинә?

Төлке әйтә:

— Ул хәзинәне беркем белми. Хәер, мин үлгәч, аның кирәге дә шуның хәтле генә. Дөрөс, бу хәзинә падишаны үлемнән коткарып калдырды.

Бу сүзләрне ишеткәч, патша хатыны калтырап китә:

— Син нәрсә сөйлисәң, кем падишаны үтергә теләде? Әйт дөрөсен, Төлке, үлгәнче сөйләп калдыр,— ди ул.

— Барыгыз да тынычланыгыз,— ди патша,

сүзгә кушыла.— Ә, син, Төлке, үз яныма кил, сөйлә барысын да.

Төлке шуны гына көткән иде. Ул агачтан житез генә сикереп төшә дә патшага болай ди:

— Падишам, мин тик дөресен генә сөйлим. Чөнки миңа барыбер үләргә, шулай булгач, нигә

ялганларга. Үзе эченнән генә уйлый. «Мин хәзер очсыз-кырыйсыз ялганларга, үземне коткарырга тиеш». Менә ул ялганларга тотына. Аныңча бөтенесе гаепле, хәтта атасы да, туганнары да һәм якин дусты Бурсык та. «Минем әти,— ди ул,— бервакытны хәзинә таба. Шундый зур иде бу хәзинә, әйтсәң, акылга сыймас. Билгеле инде, мал кешене масайта. Бервакытны әти безнең борынын күтәрде. Шулай бер көн Аю белән Мияубикәне чакырды да:— Әйдәгез, падишаны үтерәбез, ди. Ә син, ди, Аюга әйтә, падиша булырсың, ди. Ләкин, ди, миңа турылыклы булырга сүз бир, ди. Аюның шатлыгы эченә сыймый. Алар үзләре янына тагын Бүре белән Бурсыкны чакыралар һәм караңгы төндә бергәләп киңәшәләр. Падишаны үтерергә, аның урынына Аюны куярга, хәзинәгә гаскәр ялларга карар итәләр. Бервакыт Бурсык эчеп исерә дә, бик кәефләнеп китеп, планнарын хатынына сөйләп бирә. Хатыны, билгеле, беркемгә дә сөйләмәскә вәгъдә итә. Ләкин Бурсык хатыны минем хатынга үз итеп серен ачкан — минем хатын исә миңа сөйләде. Мин Аюны күптән беләм. Ул икейөзле һәм явыз. Комсызлык та аңарда җитәрлек. Менә инде шул да падиша булсын, имеш! Юк, мин әйтәм, булмый торсын әле. Үзем боларның планнарын җи-мерергә уйлыйм. Ләкин, белмим, нәрсәдән башларга. Уйлый-уйлый башым катып бетте. Ниһаять, мин хәзинәне урлаудан башларга карар

иттем. Менә мин әтине сагалап йөри башладым. Бер калмыйм аның артыннан. Төнлә дә, көндөз дә, карын да, яңгырын да белмичә, әтине күзәтәм. Эти сизми моны. Беркөнне ул бер агач ярыгыннан тауга килеп чыкты. Саклык белән генә бу әйләнә-тирәгә карый, берәрсе карап тормыймы икән ди булса кирәк. Аннары тишекне чирәмнәр һәм туфрактар белән томалады да китеп барды. Әйе, мин әйтәм, биредә хәзинәңә хәвефхәтәр юк, дим. Үзем эшкә керешәм. Тиз генә тишекне ачам да эчкә керәм. Ни күрим — күзнә камаштырырлык хәзинә. Сөзнәң бергез дә ул кадәрле малны күргәнегез юк. Һәм күрмәссез дә. Мин хатынны алып киләм дә, хәзинәне икенче урынга күчерергә тотынам. Икәүләп төн ташыйбыз, көн ташыйбыз. Эш авыр. Арба юк. Көч-хәл белән күчереп бетердек.

Бу вакыт Бүре, Аю һәм әткәй солдатлар эзәрләргә чыгып киткәннәр иде. Бик күп акча вәгъдә иткәнгә, солдатларны бик тиз табып, әйләнәп тә кайттылар болар. Кайту белән эти хәзинәсе янына китте. Әй эзли бу, әй эзли. Хәзинәне таба алмый, юк хәзинә, югалган. Минем эти бик кайгыра һәм түзә алмый үзен-үзе үтерә.

О, падишам, мин бөтенесен синең өчен генә эшләдем. Мин сине коткарырга теләдем. Ләкин рәхмәт аз ишетәм. Минем кебек турылыклы хезмәтчене беркайчан да тапмассың.

ПАТША ТӨЛКЕНЕ ГАФУ ИТӘ

Патша да һәм аның хатыны да малны бик яраталар. Алар акчаны хакыйкатытән дә, дөрөслөктән дә яратарак төшөләр. Шуңа күрә дә патша Төлкедән сорый:

— Әйтче миңа, кая соң ул хәзинә?— ди.

Төлке әйтә:

— Нәрсәгә ул? Юк, мин аны әйтмим. Мин үлөргә тиеш. Хөкем карары укылган. Хәзер миңа һичнәрсә ярдәм итми. Син миңа ышанмыйсың, син минем дошманнарыма ышанасың. Алар карак һәм үтерүче. Алар алдыйлар һәм минем үлүемне телиләр. Шулай да син аларга ышанасың.

Патша хатыны әйтә:

— Юк, Төлке, син үлмәссең, без барыбыз да сине гафу итәрбез, гаепләреңне онытырбыз.

Бу сүзләргә патша да каршы килми.

— Әйе,— ди ул,— син үлмәссең. Соңгы мәртәбә сиңа ышанам. Әйт, кая хәзинә? Ләкин алдама, югыйсә үләрсең.

Төлке бер дә гаебе булмаган кебек сөйләп, ул:

— Ничек соң мин алдарга кыючылык итим, хаким падиша. Берничә көннән хакыйкатыткә ышанырсың,— ди. Патша Төлкегә ышана. Һәм аны гафу итә. Аның гаепләрен онытырга әмер бирә. Шулай Төлке патшаны сатып ала.

ҺУСТЕРЛО ҺӘМ КРЕКЕЛБОРННЫ КЕМ БЕЛӘ?

— Я, сөйлә инде хәзер, кая ул хәзинә?— ди патша.

— Сөйлим, турылыклы падишам, чын күңелемнән сөйлим, чөнки син мине үлемнән коткардың,— ди Төлке.— Я, тыңла. Төньякта жансыз бер дала бар. Аның аша беркем, беркайчан йөргәне юк. Шул далада бер кое бар. Ул Крекелборн дип атала. Аның янында зур булмаган тирәкле. Ул Һустерло дип атала. Кара, исемнәрен онытма. Менә шул тирәклеке үткәч, ике чыршы күренер. Шулар төбөнә хәзинә яшерелгән. Аз гына чирәмне алу белән дә син хәзинәне күрерсең.

— Син үзең күрсәтергә барырсың,— ди патша,— югыйсә мин аны таба алмам. Минем Берлин, Париж... дигән исемнәре ишеткәнем бар, ләкин Крекелборн, Һустерло... нигәдер колагыма чагылганы юк. Бәлки алдыйсындыр?

— Гаҗәп,— ди Төлке.— Ул бит биредән ерак түгел. Крекелборн, Һустерло — бу аларның исемнәре. Онытма син аларны. Куян, кил әле бирегә. Син дә беләсең ич Крекелборн һәм Һустерлоның кайда икәнен.

Куян куркуыннан ни әйтергә белмичә:

— Әйе,— дип җавап бирә,— ул төньякта, Һустерло — тирәклекең исеме, Крекелборн — бер кое.

— Гафу ит алайса,— ди патша Төлкегә,— мин сиңа ышанмаган идем. Ләкин күрәм, син дәрәс сөйләсең икән. Шулай да син мине озата барырсың.

— Мин моны бик шатланып эшләр идем, падишам,— ди аңа Төлке,— ләкин мөмкинлегем юк шул. Абый каты авырый. Бәлки үләр дә. Ул мине чакырткан иде. Үзенә мәгълүм, мин бит врачлыкны да булдырам. Бераз ярдәм итмәмме дим инде үзенә. Туган бит. Синәң белән куян барыр, ул белә ич.

— Ярый алайса, минем белән Куян барыр, син кайтырсың,— ди Арслан һәм таш өстенә менеп баса. Төлке аның хатыны янында тора. Арслан бөтен киекләргә әмер бирә: киекләр, кошлар тынычланыгыз һәм тыңлагыз. Олылар һәм кечеләр, сарай бароннары һәм дуслар, ишетәсезме? Менә биредә Төлке. Мин аны асып үтерергә уйлаган идем. Ләкин ул мине бик әһәмиятле эшләр белән таныштырды. Шунның өчен мин аны яңадан дустым итәм. Хатыным да аны яхшы күрә. Ул шушы минуттан ирекле. Мин аны яклайм. Сездә аны яратырга һәм хөрмәт итәргә тиешсез. Шулай ук Төлкенәң балалары да, хатыны да хөрмәткә лаек. Сезнең әләкләрегезне кире кагам. Төлке төзәлەرگә тели һәм төзәләр.

Икенче көнне Төлке үзенәң китәргә теләгәнлеген белдерә. Арслан аңар:

— Нигә бу кадәр тиз, бераз торырга иде әле.

— Юк,— ди Төлке,— түбәнчелек белән үтөнәм, миңа хәзер үк китәргә кирәк.

Арслан каршы килми.

— Ярый алайса бар, ди, хәзер бар да сине озатырга чыгарлар.

Төлке Арсланның колагына болай, ди: «Падишам, оныта күрмә, Бүре һәм Аю синең дошманнарың. Алар сине үтерергә теләделәр. Син аларны төрмәгә яп». Арслан дустының сүзен тыңлый, аны озаткач та, Бүре белән Аюны төрмәгә яптыра.

КУЯННЫҢ ҮЛЕМЕ

Ниһаять, Төлке юлга чыга. Ул юл буге күңелсез, гүя нәрсәгәдер борчылгандай боегып бара.

Урманга житкәч, аны озата килгән киекләр аның белән саубуллашалар да, кайтып китәләр. Төлке шунда Куянын туктатып: я сөекле Куян, син дә мине ташлап китәсеңме инде, озатсаңчы мине азрак,— ди. Аннары Сарыкка борылып:— Бәлки, син дә минем белән барырсың, кадерле Сарык? Мин сезнең икегезне дә бик яратам. Сез бит намуслы жаннар. Ит яки икмәк, яисә шуңа охшашлы азыкларны сез беркайчан да ашамыйсыз. Сезнең яраткан азык — үлән дә яфрак. Бу бик күркәм. Чыннан да әйдәгез әле минем белән, кунак булырсыз,— ди. Сарык та, Куян да каршы

килмилэр. Төлкегә ияреп китэлэр. Төлке өенә кайтып житкәч, Сарыкка әйтә:

— Син, сөекле Сарык, биредә калып тор әле. Биредә сусыл үлән, яшел яфрак туйганчы аша-саң да бетәрлек түгел. Ах, минем хатын! Хәзер ул ничек шатланачак. Беләсеңме, ул бит мине үлгән дип уйлый. Әйдә, Куян, керик. Котла әле үзен. Син аның иң кадерлесе ич.

Куян белән Төлке йорт эченә керәләр. Ирен күргәч, Төлке хатынының шатлыгы эченә сыймый.

— Нәрсә бу, өнемме, төшемме?— ди. Төлке аңа мәһабәтле елмаеп; башыннан үткәннәрен сөйләп бирә:

— Алар мине кулга алдылар, кулларымны бәйләделәр. Тәмам үтерергә теләгәннәр иде, ярый әле, бәхеткә каршы патша азат итте. Ул әйтә: «Куян синең дошманың, ди, киләчәктә син аны теләсәң нишләт, ди».

Бу сүзләргә ишеткәч, Куян куркудан коелып төшә. Ул качарга тели, ләкин соң була инде. Төлке аны бугазыннан каптырып ала. Куян мескен нишләргә белми кычкыра:

— Ярдәм итегез, үтерәләр, ярдәм!

Аның тавышы шунда өзәлә. Төлке үзенең хатынына:

— Қилегез, ашап алыык, я, иркәм, көттермә, әйдәгез, сез дә балалар, суынганчы ашагыз, Куян яшь, симез, бик тәмле булыр,— ди.

Сарык тышта Куянны көтә-көтә аптырап бетә. Ниһаять, ул: «Кайда югалдың соң син, Куян, чык инде, кайтырга вакыт, — дип кычкыра башлай. Моны ишеткәч, Төлке йөгереп чыга да: «Кадерле Сарык, Куян синең аз гына көтүеңне үтенә. Минем хатын белән алар күптән күрешмәгәнгә,

бер-берләрен бик сагынышканнар. Әйдә, серләшсеннәр инде, борчымыйк»,— ди.

Сарыкның бер дә ышанасы килми. Ул кабатлап:

— Аның ярдәм сорап кычкыруын мин үз колагым белән ишеттем ич. Биредә нәрсә дә булса булгандыр, ахры.

— Юк, инде, юк, дим, колагыңа гына ялгыш ишетелгәндер,— ди Төлке аңа.— Ул, киресенчә, шат, хатынымны күптән күрмәгәнгә шатлыктан шулай кычкырды ул.

— Алай булгач, нигә соң аның тавышы жан әрнеткеч фажигалы иде. Чынлап та бернәрсә дә булмадымы?— ди Сарык аның саен.

— Кара инде, син әйткәнгә бер дә ышанмыйсың икән. Кабатлап әйтәм, Куян сау-сәламәт, аның шатлыгы эченә сыймый. Кара әле,— ди ул аннары сүзне икенчегә борып.— Сүз иярә сүз чыга дигәндәй, минем сиңа тагын бер йомышым бар бит әле. Падишага хат язган идем. Син шунны аңар тапшыра алмассыңмы?..

— Яхшы,— ди Сарык,— тапшырырмын. Кая, бир.

— Алайса аз гына көт,— ди Төлке, хатны алырга өенә кереп китә. Ул Куян башын тиз генә капчыкка салып бәйли дә Сарык янына чыга.

— Менә,— ди ул, Сарыкка капчыкны сузып,— кара аны, падишаның үзенә бирә күр. Анда бик күп акыллы фикерләр язылган. Патшага

әйтерсен: «Барысы да үземнең киңәш белән эшләнде» диярсең. Берүк юлда капчыкның авызын чишә күрмә. Аны тик падиша ғына чишәргә тиеш. Һәм тагын оныта күрмә: «Бар да үземнең киңәш белән эшләнде» диген. Аннары үзеңне падиша яратыр, хөрмәт итәр.

Сарык шатлана:

— Күрәм, син мине чыннан яратасың икән, хөрмәтле Төлке,— ди ул,— рәхмәт. Яхшылыгыңны онытмам. Қара әле, Қуян кайтмыймыни минем белән?..

— Бар инде, юлында бул. Қуянға әле тагын да жаваплырак эшләр бар. Тиздән ул да кайтыр.

Сарык артык сүз озайтмый, кайтып китә.

Патша сараена килгәч, Арслан аңардан сорый:

— Кайдан болай үзеңне жил ташлады?

— Мин Төлке яныннан,— ди Сарык,— ул мине сиңа жибәрде.

— Моңысы нәрсә тагын,— ди аңарға Арслан,— капчык түгелме соң, кайдан алдың аны?

— Бу сиңа Төлкедән хат. «Барысы да минем киңәш белән эшләнде»,— ди Сарык, патшаға капчыкны бирә. Патша язу танымый икән. Шуңа күрә ул тиз генә Мияубикәне чакыртып китерә. Бергәләшеп капчыкны чишсәләр, ни күрсеннәр— капчыкта Қуян башы.

— Һемм, шушымы хат,— ди Арслан исе китеп,— шундый хат жибәрдеме ул миңа? Менә ышан инде син ул йөзе караға. Алдады бит

тагын. Үзем дә, юләр соң инде, шуңа ышанам бит. Шуның сүзе белән дусларымны төрмәгә салдым. Аю белән Бүре тоткында жәфа чигәләр. Нинди хаксызлык!

Ул арада булмый, тапкыр Юлбарыс килеп житә.

— Хаким падиша,— ди ул,— үтенечемә колак сал. Беләм, син кайгырасың. Ләкин хатаны төзәтергә эш узмаган әле. Әнә, Куянны бергәләп үтердек дип, Сарык үзе әйтеп тора ич. Шулай булгач, жинаять өчен ул башы белән жавап бирергә тиеш. Син аны бер дә тартынмыйча Бүре белән Аюга тот та бир. Аннары алар сине гафу итәрләр. Ә Төлкене, минемчә, кулга алырга да үтерергә кирәк.

Арслан Юлбарысны чын ихлас белән тыңлап торганнан соң:

— Алайса син бирегә Аю белән Бүрене чакырып кил әле,— ди. Юлбарыс патшаның әмерен үти.

Аю белән Бүрене чакырып килә. Патша аларга:

— Йөрәгем тагын урыныннан кузгалды. Төлкегә ышанып, мин сезне жәзага тарткан идем. Ләкин мине Төлке астыртын рәвештә алдады. Әнә, Куянның башын күрә торгансыздыр. Сарык белән Төлке аны бергәләшеп үтергәннәр. Төлке биредә юк, аның каравы Төлкенен булышчысы — Сарык биредә. Без аны жәзаларга тиешбез.

Бүрө һәм Аю, мин сезгә мөрәжәгать итәм. Алыгыз Сарыкның үзен. Бүгөннән соң барлык сарыклар — сезгә һәм сезнең балаларыгызга. Тотыгыз аны, үтерегез, ашагыз. Яңартылган дуслык хакына миннән бүлөк сезгә шул,— ди. Имеш, шушы көннән башлап бүреләр сарыкларны бер каршылыксыз ашый башлаганнар икән.

ЯҢА ГАЕПЛӘР

Патша сараенда яңадан бәйрәм башлана. Яңадан барлык жанварлар бергә жыелалар. Бу юлы бәйрәм уника көн, уника төн дәвам итә. Шаушу, кәеф-сафа белән аның сигез көне сизелми дә кала. Тугызынчы көнгә киткәндә, патша каршына Кролик килә.

Ул патшага үзенең зарын сөйли.

— Кичә шулай яфрак, яшел үлән жыеп керим дип ачык һавага, урманга чыккан идем. Күрәсене күз күрми дигәндәй, менә йөри торгач, Төлкенең йорты янына ук барып чыкканмын. Карасам, ул үзе дә өйдә, ишек төбендә китап укып утыра. Мин аның астыртын гадәтләрен азрак белә идем инде. Шуңа күрә татулык белән үтеп китим дип, мин моңа сәлам бирәм. Ул ашыкмыйча гына урыныннан тора да, миңа каршы килә. «Қара син аны,— мин әйтәм эчемнән генә,— Төлке тәмам яхшырган икән. Хәтта торып

минем белән күрешергә килә. Шулай уйларга өлгермәдем, бу мине эләктереп тә алды. Гомерем бетмәгән күрәсең, бер колагымны калдырып булса да, үзеннән ычкынып качтым. Менә күрәсез, уң колагымның канлы эзе генә калды. О, Арслан, ярдәм ит миңа, жәзала шул талаучыны.

Кролиқ зарланган арада Козгын килеп житә. Аның да үз зары, үз моңы:

— Гадел Арслан, бөөк падиша,— ди ул,— тыңла минем фажигалы тарихымны, уртаклаш кайгымны. Бүген иртән хатын белән икәүләп азгына күңел ачарга дип кырга чыксак, ерак та түгел Төлкене очраттык. Ул жиргә сузылып яткан да зур итеп телен чыгарган. Үзе кыймылдамый да. Мин куркудан кычкырып жибәрдем: Абау мин әйтәм, үлгән бит, дим, менә бәхетсезлек, дим. Хатыным да: «Ай, мескенем, вай, мескенем!» дип борчыла. Мин аның аркасын, аякларын сыйпап карыйм. Юк, селкенми дә. Хатыным исә, бәлки әле сулышы бардыр, дип аның теленә кагылып карый. Аның шушы жиңелчә генә кагылуынан Төлкем кинәт исәеп китмәсме! Әйе, исәеп тә китте бу, хатынның башын өзеп тә алды. Эшнен болай начарга китүен күргәч, мин әйдә тизрәк сыз моннан. Менә күрегез, шушы ике каурыйдан башка хатын турында бернинди истәлек калмады. О, бөөк Арслан, үтер шул хыянәтчене, яклама, жәзала үзен!

ПАТША ВЭГЪДЭ БИРЭ

Патшаның ачуы килә.

«Өлешең тигән көмешең» дигәннәр борын-гылар. Әйе, Төлке жэзасын алыр. Мин моны вэгъдэ итәм,— ди ул. Ләкин аның бу сүзләре хатынына ошамый.

— Алдан кычкырма әле,— ди ул,— бәлки Төлкене яңадан кичерерсең. Тагын буш бугаз булып калсаң, үзеңнән көләрләр. Төлкенең зирәклеген исеңнән чыгарма. Аның хатасы зур булган кебек, дус-ишләре дә аз түгел.

Чуар Юлбарыс астыртын гына гомуми әңгәмәгә берничә сүз кыстырып куя.

— О, падиша,— ди ул,— син күпләрне тын-луйсың. Тыңла тагын бер мәртәбә Төлкене дә. Бүре белән Аю моңа каршы киләләр.

— Төлке биредә юк,— диләр алар.— Сез карагыз, падишаны ничек алдады ул. Тузга язылмаган хэзинәләр вэгъдэ итте бит аңар. Моңы алай тиз онытырга ярамый.

— Дөрес,— ди патша,— нигә аны көтәргә. Тотыйк та үзебез китик. Бер атна барасы икән, безгә берни түгел ул. Аның каравы Төлкене үз кулыбыз белән үтерербез, ә йортын яндырырбыз.

БУРСЫК ТӨЛКЕГӘ КИСӘТҮ ЯСЫЙ

Бу сүзләргә ишетеп торган Бурсык, шыпырткына чыга да, Төлке янына йөгәрә. Гадәттәгечә

ишек төбөндө утырган Төлкө кардәше Бурсыкны күргәч әсәрләнөп китә:

— Кайдан болай жыл ташлады үзеңне, кәдерле дус? Күрәм син бик чапкансың! Нәрсә булды, нинди яңалык бар?

— Күңелсез хәбәр алып килдем мин сиңа,— ди Бурсык.— Падиша сине яңадан кулга алырга,

сине үтерергә, йортыңны яндырырга тели. Бер атнадан ул һәм аның бароннары биредә булачаклар. Аларда корал, аларда көч. Бүре белән Аю — иректә. Падиша аларны хөрмәт итә һәм яклай, аларга теләгәннәрен эшләргә юл куя. Сине исә карак дип, үтерүче дип исемли. Күптән түгел Кролик белән Қозгын синең өстән падишага зарландылар. Арслан ачулы. Мин куркам, алар сине, һичшиксез, үтерәчәкләр.

— Шул гынамы, — ди Төлкә урыныннан торып, — юкка борчыласың икән. Патша бүген нәрсә әйтсә, иртәгә аны оныта. Әйдә, өйгә керик. Бер-ике чебеш бар иде, ашап алайык әле шуларны. Иртәгә бергә патша сараена китәрбез. Ләкин син анда миңа булышырсың инде, дус.

— Әлбәттә, әлбәттә. Кулдан килгән кадәрле тырышырмын.

— Шулаймы? Берүк, әйткән сүз — аткан ук булсын.

ЮЛДА

Иртәгесен Төлкә белән Бурсык юлга чыгалар. Күз күреме җир киткәч, Төлкә Бурсыкка болай ди:

— Кара әле, дустым. Минемчә, бу юлы эш шома узар кебек. Чөнки патша үзе карак, әйе, үзе зур талаучы. Ә аның бароннарын кемнәр дип беләсең? Алары да шундый ук талаучылар түгелмени? Әйе. Тик моны барысы да күрмәмешкә са-

лышалар. Чөнки алар патша кулына кергән әй-
бернең кабат күренмәгәнлеген беләләр.

— Төлке,— ди аңа Бурсык,— син бүтәннәр
гаебен сатма, үзеңне бел дә, телеңне тый.

ТӨЛКЕ ПАТША САРАЕНА КИЛӘ

Төлке яңадан патша сараенда. Биредә аның
дошманнары. Аларның саны хисапсыз. Төлкегә
авыр. Аның ягында бары тик Бурсык кына. Бур-
сык Төлкенең колагына гына әйтә:

— Курыкма, кыю бул. «Кыю — жиңәр, кур-
как — үләр»,— диләр.

— Дөрөс әйтәсен,— ди аңа Төлке,— киңә-
шең өчен рәхмәт.— Аннары патша каршына килә
дә, болай дип сүз башлый: Бөөк падиша, син ту-
рылыклы һәм акыллысың. Ышан, дөнья ялган
белән тулы. Күпләр миңа зыян китерергә тели-
ләр, мине яманлыйлар. Ләкин алар хаклы
түгел.

— Төлке,— ди Арслан ачуланып,— авызыңны
яп. Бу юлы сиңа һичнәрсә ярдәм итмәс. Синен
ялганнарың безгә мәгълүм. Биредә менә Кролик
белән Козгын тора. Алар синнән зарланалар. Юк,
бу юлы син үләргә тиеш.

«Аһ,— ди Төлке эченнән генә,— харап булам
икән. Үз бугазыңа үзең пычак салу шулай була
торгандыр инде. Юләр димә инде мине, өйдә генә
утырсам, ни булыр иде».

— Тыңла әле, хаким падиша,— ди ул яңадан сүз башлап,— ышан, мин гаепсез. Барысы да мине үз артымда яманлыйлар. Менә хәзер биредә мин, я, әйтсеннәр, мин кемгә тигәнмен икән? Кролик миннән зарлана дисең, ялган. Кичә шулай минем өйгә килде бу. Исәнлек-саулыкны белешкәч: «Әй, арыдым да соң, ә эчтә утын кисәләр»,— ди бу миңа. Бәлки, мин әйтәм, ашап алырсың, дим. Бик шәп булыр иде дә, ди бу миңа. Шулай дигәч, мин моның алдына алма белән май китереп куям. Мәгълүм ки, мин ит ашамыйм. Шулай Кролик ашап утырган арада кече улым кайтып керде. Балаларны беләсез инде, ашау дигәндә, аларның жаннары фида. Улым бер кабарга да өлгермәде, Кролик моның авызына берне тамызып та алды. Малайның иреннәреннән, авызыннан кан китте. Өлкән улымның моңа ачуы килде булса кирәк, әйдә моны дөмбәсләргә. Сугыш қорбансыз булмый диләр. Кролик та бер колаксыз калды. Әлбәттә, бу күркәм эш түгел. Ләкин ни эшләп тә булмый. Кунак булгач, тыйнак булырга кирәк. Аннары бусы гына беткән иде, менә Қозгын килеп кермәсме. «Хатыным үлде», ди ул, миңа зарлана. «Балык кына ашаган иде, әллә инде бик зур булып корсагын ертты», ди. Ә биредә исә тузга язмаган нәрсә сөйли. Имеш, аның хатынын мин ашаган булам. Чеп-чи ялган. Ничек инде минем кошларны тотарга хәлемнән килсен, ди. Алар очалар ич. Ярый, тагын

кемнең нинди зары бар? Әйдәгез, сөйләгез. Мин биредә. Көрәш майданы һәркемгә ачык. Карап карыйк, кем жиңәр.

Козгын белән Кролик Төлкенең бу сүзләренән куркышып калалар. «Кая инде безгә Төлке белән жиңешергә, ул — көчле, ә без — көчсез», диләр дә, чыгып таялар.

Патша гаепләүчеләрне берсе артыннан берсен сөйләргә чакыруда дәвам итә.

— Кемнең тагы нинди зары бар?— ди ул,— әйдә, сөйләгез!

Тынлык. Арслан кабат сорый:

— Нәрсә тел яшерәсез. Авызыгызга су капмагансыздыр бит. Әле кичә генә сезнең күпмегез Төлкедән зарланган иде. Ә бүген тыныгыз да чыкмый.

— Һәрвакыт шулай ул,— ди Төлке,— барысы да мине үз артымда гына яманлыйлар. Ә менә күз алдымда тел яшерәләр.

— Ә син шулай да,— ди Арслан Төлкегә,— зур хыянәтче. Ни өчен син Куянын үтердең?.. Минем аны якын күргәнемне беләсең бит. Бәлки аны миңа үч итеп үтергәнсендер!? Әнә Сарык канлы жинаяткә катнашканы өчен жәзасын алды. Сине дә хәзер шул көтә.

— Чү, нәрсә бу, өнемме, төшемме,— ди Төлке белмәмешкә салынып,— Куян үлгәнмени?! Харап булдым лабаса! Димәк, ул минем хәзинәне дә урлаган. Нишләргә инде миңа хәзер? Сарык

үлгән, хәзинә югалган. Менә сиңа кирәк булса, чөй өстенә тукмак.

Патша бер сүз дә әйтми. Аның аптырап калуын күреп, арадан Маймыл күтәрелә. Аны патша да, патшаның хатыны да яраталар. Чөнки ул акыллы. Маймыл исә Төлкенен кардәш тиешлесе. Шуңа күрә ул Төлкене яклап чыга.

— Гафу итегез,— ди ул патшага.— Әш болай зурга киткәч, дәшми калу ярамас. Турысын әйткәндә, ни өчен сез, падиша, Төлкегә ышанмыйсыз? Нигә сез Бүре белән Аюга гына ышанасыз? Аларның Төлкегә теш кайрап йөрүләре үзегезгә мәгълүм ич; ярый, Төлке гаепле булсын, ди. Алай булгач, нигә соң ул бирегә килгән? Гаепле кеше үз иреге белән бирегә килер идемени?! Юк, минемчә беркем дә үз иреге белән пычак астына башын куярга теләми. Моңың өстенә Төлкенен зирәклеген дә истән чыгарырга ярамый. Ул сүзен ахырында Төлкегә таба борыла:— Ә син сөйлә безгә, аңлат нинди хәзинә иде ул?

— Нишлисәң бит, күрәчәгем булгандыр инде,— ди Төлке,— хатыным әйтеп торды, Куян белән Сарыкка шулкадәр хәзинәне ышанып җибәрмә, югалтырлар диде. Тыңламадым. Хәзер терсәкне тешләр идем дә җитеп булмый.

— Сөйләсәң, сөйлә инде син, Төлке, нинди хәзинә соң ул, ниһаять,— ди Арслан түземсезләнеп. Шуны гына көтеп торган Төлке сөйләп бирә.

АЛТЫН БАЛДАК ҺӘМ АНЫҢ ХИКМӘТЛӘРЕ

— Хәзинә эчендә иң кыйммәтлесе алтын балдак иде. Аның өстенә борынгы телдә өч сүз язылган иде. Бу сүzlәрнең чын мәгънәсен беркем беркайчан белмәгән икән. Балдакны миңа биргәндә, аның хужасы миңа түбәндәгеләрне әйтте. Менә сиңа балдак диде ул, син аны һәрвакыт янында йөрт. Ул чакта сиңа дөньяда бернәрсә дә куркыныч булмас. Утта да янмассың, суга да батмассың, яшен дә сукмас, дошманнарыңны да жиңәрсең, һәркем сине ачык йөз белән каршылар. Зур көчкә ия иде ул балдак,— диде.— Шуның өчен мин аны, бөек падишам, сиңа жибәргән идем. Үкенечкә каршы, югалып әрәм булган икән... Икенчесе тылсымлы көзгә иде. Бер әкәмәт көзгә иде ул. Аңардан төнен дә, көнен дә нәрсә жаның теләсә шуны күреп була иде. Бигрәк тә кешенең йөзен, буен-сынын искиткеч матур күрсәтә торган иде. Шуңа күрә мин аны падиша хатынына тапшырырга жибәргән идем. Аның кысаларына гына каравы да ни тора иде бит! Анда искиткеч сыннар дисеңме, күзләрне камаштырырлык буяулар дисеңме — бар да, бар да житәрлек иде. Мәсәлән, кысаның сул ягында бик бай бер кешенең рәсеме төшерелгән иде. Аның янында Ишәк белән Эт сынын күрергә мөмкин иде. Имеш, менә шушы Ишәкнең торган урыны абзар, ашаган азыгы салам булган, ди. Эт исә хужа йор-

тында торган, хужа белән бер өстәлдән ашаган, ди. Ашаган азыгы ит тә балык, я тәмле бөлешләр генә булган, ди. Ишәк бу хәлне күреп: Эт тик ята, ләкин бай тора. Урыны жылы, ашаганы ит тә балык, туклыклы икмәк. Бу хәлгә артык түзеп торып булмас,— ди икән. Ләкин нәрсә эшләргә соң? Эт энә хужаның өстенә сикерә, аның кулын ялый, койрыгын болгый. Миңа да әллә шулай эшләргәме? ди. Көннәрдән беркөн ишәк хужасын урамда очрата... Ул да шунда: «Тукта әле, мин дә Эт шикелле эшләп карыйм»,— дип, хужасының өстенә сикерә һәм тырышып-тырышып аның битен яларга керешә. Хужа исә куркуыннан нишләргә белми кычкырып жибәрә: «Тотыгыз Ишәкне, үтерегез»,— ди ул. Ишәкне кыйныйлар. Ул яңадан салкын абзарда яшәргә тиеш була. Моннан соң без көзгә кысасында икенче рәсемне күрәбез. Анда минем эти белән Мияубикә төшерелгән. Бервакыт алар икәүләп ауга йөрергә, тапканны үзара бүлەرگә, авыр хәлләрдә бер-берләренә булышырга сүз куешканнар. Қайгы да, шатлык та уртак булырга тиеш дигәннәр алар. Менә көннәрдән беркөн боларга этләре белән аучы очраган.

— Нәрсә эшлибез инде,— ди икән Мияубикә, кинәт каушап калып. Эти исә бер дә исе китмәгәндәй:

— О, курыкма, миндә акыл бер капчык,— дип, аны тынычландыра.— Тик миннән генә ае-

рылма,— ди ул аңа. Мияубикә һаман үз сүз-
ләнә:

— Мин,— ди ул,— бары бер чараны гына бе-
ләм һәм шуңа гына ышанам. Ул арада аучы белән
этләр тәмам якынаялар. Моңы күреп Мияубикә
яшен тизлегә белән агач башына үрмәләп менә.

Үзе котылгач, аңа кеше кайгысы кайгымыни.

— Эй, Төлке, синдә акыл бер капчык,— ди ул әтигә.— Вакыт җитте, чиш әйдә капчыгыңны.

Әтигә уйларга вакыт калмый. Этләр аны куып китәләр. Әйдә бу җан-фәрман чабарга, чаба бу, чаба... хәле бетә. Шулай да котыла.

Шундый ул Мияубикә, аңа ышансаң, кәкре каенга таяндырыр ул...

БҮРЕ ҺӘМ ЧЕЛӘН

Моннан тыш көзгә кысасында тагын Бүре белән Челән турында хикәя ителә иде.

— Шулай беркөн Бүре сөяк тапкан икән. Ул аны ашыгып кимерергә тотына. Менә бервакыт моның тамагына сөяк кадалмасынмы. Шуннан бу әйдә уларга, улый да улый бу... ләкин файдасыз, сөяк төшми. Врачлар киләләр. Алар да ярдәм итә алмыйлар. Бүре сөякне алучыга зур акча вәгъдә итә. Тик аны алырга беркемнең дә кулыннан килми. Менә Челән килә.

— Ах, кадерле Челән, ярдәм ит миңа,— ди Бүре аңа.— Нәрсә теләсәң шуны алырсың.— Шулай дигәч, Челән ышана, озын томшыгы белән Бүре бугазыннан сөякне тартып чыгара.

— Ай-һай авырттырдың да соң,— ди аңа Бүре.— Ярый, бу юлга кичерәм инде. Мәгәр икенче тапкыр кара, эләгер,— ди.

— Юкны сөйләмә,— ди Челән,— син хәзер сәламәт. Вәгъдә иткән бүләгеңне бир дә мин китим.

— Нәрсә дисең?— ди Бүре, гажәпләнеп.— Сиңа әле тагын бүләк кирәкме? Юләр, үтермәгәнем өчен рәхмәт әйт, башың авызымда иде бит!

Менә шулай була ул үз табагына үзе төкерүче. Тагын бик күп нәрсәләр сөйләнә иде әле анда, онытканмын инде. Их, көзгесе көзгә генә түгел иде, югалып әрәм китте. Мин, һичшиксез, аларны эзләргә тиеш. Хаким падиша, син һәр көн әһәмиятле эшләр турында ишетәсең. Әлбәттә, аларның күбесен онытырга мөмкин. Шуңар күрә мин сиңа тагын кайбер хатирәләрне яңартырга теләм... Шулай бервакыт сиңең атаң каты авырып ята. Врачлар чакыралар, фәйда бирми. Авыруның хәле начарланганнан-начарлана гына бара. Бөтенесе аптырашта; үзегезгә мәгълүм, минем әти бик тәвәккәл иде бит. «Тукта әле, ди бу бер көн шулай, үзем тотынып карыйм әле, ди; чынлап жыласаң, сукуыр күздән дә яшь чыга, диләр». Тиз генә падиша янына китә. Авыруың көчле икән ди ул падишага; тик бер генә дару сиңе үлемнән алып калырга мөмкин, ул — Бүре йөрәге. Син 7 яшькә чыккан Бүре йөрәген ашарга тиеш, ди. Атаң шунда ук Бүрегә мөрәжғәгать итә. «Кара әле, ди, ул аңа, йөрәгеңне бир миңа, минем тереләсем килә, ди». «Ах, падишам, ди Бүре сискә-

неп китеп, миңа бит әле 5 кенә яшъ, шуңа күрә минем йөрәкнең сиңа файдасы булырмы икән?»

«Мәгънәсезлек, ди моңа минем әти. Бир йөрәгәңне, терелт падишаны, ди». Атаң, син күр дә, мин күр, шушы йөрәкне ашау белән терелде бит, әкият. Үз заманында менә ничек ярдәм иткән иде ул сиңең атаңа.

— Төлке,— ди Арслан,— нәрсә дәрәс, нәрсә ялган, биредә аеруы читен. Куяңны бәлки син үтергәнсендер, бәлки юктыр. Хөкем алдында үзеңне якла. Мин исә сиңе кичерәм. Чөнки ышанам, син мине яратаһың.

— Чын йөрәктән чыккан рәхмәтемне кабул ит,— ди аңа Төлке.— Ышанығыз, Куяң белән Сарыкның үлеме миңа да бик авыр.

— Ярый алайса бар, хәзинәңне эзлә, мин сиңа ярдәм итәрмен,— ди Арслан, яңадан Төлкене гафу итә. Ләкин Бүре каршы килә. Ул сикереп тора да патшага әйтә:

— Падиша, син шул каракка тағын ышанасың, яңадан үзеңне алдарга ирек бирәһең. Син аны гафу итәһең. Ләкин бу дәрәс түгел. Төлкөгә качарга юл кую — зур хата. Әйе, я син аны жәзага тартасың, я үзем аның белән көрәшәчәкмен. Башка чара юк ахры. Мин аның явызлыҡларын ачык хәтерлим әле... Көннәрдән беркөнне минем хатын балык тотарга уйлай. Ләкин ничек? «Мин сиңе өйрәтермен»,— ди икән моңа Төлке. Ярый,

хатын риза була. Кышкы салкында моңа ияреп
бәке янына китә.

— Менә шунда койрыгыңны тык,— ди икән
бу, хатынга, бәкене күрсәтеп.— Аннары койры-
гыңны тартып алырсың. Күр дә тор, балыклар
күп элэгәчәкләр. Хәтта кая куярга да аптырар-

сың. Хатын, юлэр, тэмам ышана кала. Койрыгын бэкегэ тыга да, балык элэккөнне тыныч кына көтө башлуй. Көтө бу, балыкны көтө... кич була, салкын жыл чыга, су акрынлап ката. Койрык моның авырайганнан-авырая, э хатын аны «балык элэгэ» дип уйлуй. Менэ бервакытны бу торырга уйласа,

күтәрелә генә алмый бит. Койрык жибәрми. Ул бозга каткан. Хатын һаман уйлый: «Ай-һай, балыклар авыр икән, хәтта койрыкны да күтәрәп булмый»,— ди. Төлке моны күрәп көлә. Ниһаять, хатын да эшне сизәп ала. Ләкин инде соң була. Менә ул уларга тотына: ярдәм итегез, ярдәм,— ди ул. Тавышка йөгәрәп килсәм, ни күзем белән күрим, хатын бозга ябышып каткан. Озак уйлап тормыйча, мин моны койрыгыннан тартырга керешәм. Тарта-тарта хәлдән тайдым. Куптарып кына булмый бит, әкият. Алай иткәч, болай иткәч, көч-хәл белән хатын боздан ычкынды. Ләкин, ташка үлчим, бу котылу котылуы соң инде. Койрыкның яртысы бозга ябышып калды бит. Хатын улый, хатын акыра. Тавышка кешеләр жыелдылар. Һәркайсының кулында күсәк тә казык. «Тотыгыз, тотыгыз, безнең сарыкларны урлаганнар иде алар»,— диләр. Кая инде ул анда безгә Сарык кайгысы. Безнең үз хәлебез хәл иде. Күрәсез, Төлке безне шулай алдады.

Арслан, Бүрене тыңлаганнан соң, Төлкөгә сүз бирә.

— Ике якны да тыңларга кирәк, я, Төлке, син нәрсә дисең?

— Һәрхәлдә Бүре сөйләгәнчә түгел инде,— ди Төлке.— Аның хатынын балык ауларга өйрәтүем дәрәс, әлбәттә. Ләкин аңа ул кадәр комсыз булырга кем кушкан. Балык дип шулкадәр озак утырмасын иде. Койрыгы бозга каткан икән, бу

миннән түгел. Мин аңа бары тик ярдәм итәргә генә теләдем. Инде авыл халкының аны кыйнавына килсәк, биредә дә минем гаебем юк. Мин аларны чакырып китермәдем бит.

— Юк сүз сөйлисең,— ди Бүре хатыны.— Син һәрвакыт ялганлайсың. Беркөн шулай су эчәргә дип кое янына килсәм, ике чиләк тора. Чиләкнең берсе өстә, ә икенчесе чак кына күренерлек булып коеда калган. Карасам, чиләктә Төлке утыра. Бу әкәмәткә исем китеп: «Нишлисең син анда, әллә саташтыңмы?»— дигән идем:— «Һәй апа, тизрәк төш бирегә, балык тотабыз»,— ди бу миңа. «Мин инде аларның күбесен ашадым, хәзер менә эчем авырта»,— ди. Миңа бу җитә калды. Мин өстәгә чиләккә утыр да, төш тә кит. Мин төшәм, Төлке күтәрелә. Моңың белән тигезләшкәч, мин моңардан кызыксынып сорыйм. Ни чек инде, мин әйтәм, бу болай?

— Һемм, бик гади, син — аска, мин — өскә! Артык искитәрлек урын юк, ди бу миңа. Үзе менеп җиткәч, төште дә качты. Ә мин кое төбендә калдым. Нишләп тә булмый, башыңа төшкәч, түзәсең икән, иртәдән кичкә кадәр коеда утырдым шул. Төлкенен моңа да исе китми. Ул: «Җиде тапкыр үлчә, бер тапкыр кис»,— дигәннәр борынгылар, менә сиңа сабак: икенче җиңел акылы булмассың,— ди.

— Ярар җитәр, бушка сүз көрәштереп тору — мәгънәсез,— ди Бүре. Ул тел бистәсен сүз белән

жиңеп булмас. Менә ул хәзер көчен сынап карасын әле. Күрербез, кем хаклы булыр.

Төлке эшнәң житдигә китүен күреп пошына башлай. «Көрәш авыр булыр. Бүре зур, мин кечкенә. Аңа мине жиңүе берни түгел. Ул чакта бөтен хәйлә бушка чыгачак. Юк, ул жиңәргә

тиеш түгел»,— ди бу, үз-үзенә. Аннары тавышын күтәрә төшөп, Бүрегә болай ди: «Син сүз белән алдыра алмагач, көрәшергә телисең. Яхшы, көрәшербез».

Патша көрәшнең иртәгә иртә белән булачагын игълан итә.

КӨРӘШ

Иртәгесен барлык жанварлар бергә жыелалар. Аларның һәркайсы көрәшне күрергә тели. Менә Бүре белән Төлкә майданга чыгалар. Менә ике арада киеренкә көрәш башлана. Төлкенең койрыгы ни өчендер юешләнгән.

Ул каш астыннан гына Бүрегә карый. Бүре тешләрен ыржайтып, дәншәтле сикерә. Төлкене чәйнәп ташлардай булып аяусыз улый. Төлкә исә ансат кына әле бер якка, әле икенче якка сикерә. Аннары юеш койрыгын тузанга ышкып ала да Бүренең әле борынына, әле күзләренә суга. Бүренең күзләренә тузан тула, ул күзләрен ачарга тели, аларны тырышып уа. Ләкин уган саен әрнү арта бара, күзләрен яшь томалый. Ул күрми башлый. Төлкә аның саен койрыгы белән моңа өсти тора. Бүре тәмам аптырашта кала. Төлкә моны күреп аның өстенә менеп атлана да тешли, тырный башлый. «Ант ит, моннан соң сарыкларны ашамам, абыкаем, диген»,— ди ул

Бүрегә, аның бер күзен төртеп чыгара. Бүре ачуыннан тәмам зәһәрләнә. Авыртуга-нигә карамыйча, кискен хәрәкәт ясап, Төлкене өстеннән атып бәрә һәм аның алгы аягыннан эләктереп ала. Төлке нишләргә белми кычкыра:

— Кадерле абый, кулымны гына ычкындыр, гомерем буе сиңа хезмәт итәрмен. Бар байлыгым, йорт-жирем синеке, бүген үк, хәзер үк ал, бер сүзем юк. Моңың өстенә тапкан бар нәрсәмне сиңа бирермен. Мин хәйләкәр, син көчле. Нигә кыйнашырга. Без бер сүздә булсак, безне беркем дә җиңә алмас.

— Ялганлыйсың син,— ди аңа Бүре,— мин сиңа ышанмыйм.

Төлкегә шул гына кирәк тә иде. Ул Бүре сөйләгән арада аягын ычкындырып өлгерә һәм, шул вакыт Бүренең теленнән эләктереп ала да, мәйдан буйлап өстерәп йөри башлый. Бүре улый, аның авызыннан кан китә.

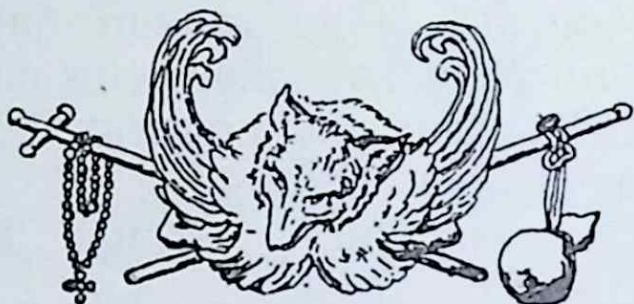
Патша моны күреп көрәшне туктатырга әмер бирә.

— Көрәш тәмам,— ди ул.— Барыгызның да күз алдында Төлке Бүрене җиңде.— Аннары тантаналы тавыш белән Төлкегә әйтә:— Син, Төлке, батыр һәм җитез, булган һәм өлгер. Мин сине гафу итәм. Моннан соң син беркайчан да җәзага тартылмассың. Бар да сине яратырлар, хөрмәт итәрләр. Син хаким булырсың. Нәрсә

эйтсән, шул эшләнәр, нәрсә язсан, шул закон
булыр.

Төлке патшага зур рәхмәтләр әйтеп өенә кай-
тып китә.

Хәйләкәр Төлке Арслан патшалыгында гомер
итә, ди.

ЛИСЫИ ХИТРОСТИ

ПО МОТИВАМ ГЁТЕ

(на татарском языке)

Техник редакторы *Р. С. Набиуллина*

Корректоры *С. Г. Аблаезова*

Наборга бирелде 29 XI-1954 ел. Басарга кул куелды 17/I-1955 ел. ПФ 00433.
Кагазь форматы 70×108¹/₃₂. Учет-изд. 1,90 таб. Басма табак 2,0 (2,74).
Табакта 44.000 хәреф. Заказ № 0134. Тираж 10.000. Бәясе 65 тиен.

ТАССР Культура Министрлыгының Татполиграф типографиясе.
Казан, Миславский ур., йорт № 9.

Баясе 65 тиен

